

Список використаних джерел

1. Виговська О.В., Дехтяренко Ю.Ф. Екологічні аспекти розвитку сучасних українських міст. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2265> (дата звернення: 25.10.2024).
2. Розвиток українських міст: нові межі – нові можливості. URL: <https://mistosite.org.ua/articles/rozvytok-ukrainskykh-mist-novi-merezhi-novi-mozhlyvosti> (дата звернення: 25.10.2024).
3. Кучерявий В.П. Витоки і шляхи розвитку урбоекології та фітомеліорації як нових екологічних дисциплін. *Науковий вісник. Проблеми урбоекології та фітомеліорації*. Випуск 13.5. 2003. С. 16–22.
4. Мовчан В.О., Черненко К.Д. Екологізація міських систем – шлях до сталого розвитку. *Збірник наукових статей ВНТУ*. Вінниця, III -й Всеукраїнський з'їзд екологів з міжнародною участю (Екологія/Ecology - 2011), 21-24 вересня. 2011. С. 639–641.
5. Аналітичний документ Європейський зелений курс: можливості та загрози для України. 2020. 74 с.
6. Поспелов А.В., Пушкар Т.А. Місце і значення сучасного міста в формуванні господарських комплексів регіонів. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=356> (дата звернення: 25.10.2024).
7. 10 “зелених” міст світу та українські зелені міста. URL: <https://ecolog-ua.com/news/10-zelenyh-mist-svitu-ta-ukrayinski-zeleni-mista> (дата звернення: 25.10.2024).
8. Василенко І.А., Півоваров О.А., Трус І.М., Іванченко А.В. Урбоекологія. Дніпро: Акцент ПП. 2017. 309 с.

УДК 656.13:504.61

Мокранська Л.С. – студентка спеціальності 101 “Екологія” ступеня вищої освіти “Магістр” КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”

Науковий керівник: **Серебряков В.В.** – доктор біологічних наук, професор кафедри екології, природничих та математичних наук КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”

РОЗВИТОК ГРОМАДСЬКОГО ЕКОЛОГІЧНОГО РУХУ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація. Розвиток громадського екологічного руху є ключовим фактором у процесі створення заповідних територій, які мають важливе значення для збереження біорізноманіття та природних ресурсів. В останні десятиліття зростає усвідомлення необхідності охорони природних територій від негативних впливів людської діяльності, і громадські ініціативи відіграють важливу роль у цьому процесі. Громадський екологічний рух сприяє підвищенню екологічної свідомості та мобілізації громадян для захисту природи, що включає створення національних парків, природних резерватів, біосферних заповідників та інших охоронюваних територій. Одним з основних напрямів є активна участь екологічних організацій та місцевих громад у розробці та реалізації стратегій охорони природи, а також у правовому захисті природних територій. Створення заповідних територій, ініційоване громадськими рухами, має позитивний ефект на збереження рідкісних видів флори та фауни, відновлення природних екосистем, а також покращення якості життя населення. Проте важливим залишається забезпечення підтримки з боку державних органів, бізнесу та міжнародних організацій для

забезпечення ефективного управління та фінансування таких ініціатив. Таким чином, громадський екологічний рух є важливим рушієм у створенні заповідних територій, що сприяє збереженню природи для майбутніх поколінь та формуванню сталого розвитку суспільства.

Ключові слова: громадський екологічний рух, заповідні території, охорона природи, біорізноманіття, національні парки, природні резервати, екологічна свідомість, сталий розвиток, природоохоронні ініціативи, збереження екосистем, екологічні організації, місцеві громади, правовий захист, охорона флори і фауни.

Abstract. *The development of the public ecological movement is a key factor in the process of creating protected areas, which are crucial for the conservation of biodiversity and natural resources. In recent decades, there has been an increasing awareness of the need to protect natural areas from the negative impacts of human activity, and public initiatives play an important role in this process. The public ecological movement contributes to raising ecological awareness and mobilizing citizens to protect nature, which includes the creation of national parks, nature reserves, biosphere reserves, and other protected areas. One of the main directions is the active involvement of environmental organizations and local communities in developing and implementing conservation strategies, as well as in the legal protection of natural territories. The creation of protected areas initiated by public movements has a positive effect on the preservation of rare species of flora and fauna, the restoration of natural ecosystems, and the improvement of the quality of life of local populations. However, it remains important to ensure support from government authorities, businesses, and international organizations to ensure effective management and funding of such initiatives. Thus, the public ecological movement is a significant driver in the creation of protected areas, contributing to the preservation of nature for future generations and fostering the sustainable development of society.*

Key words: *public ecological movement, protected areas, nature conservation, biodiversity, national parks, nature reserves, ecological awareness, sustainable development, conservation initiatives, ecosystem preservation, environmental organizations, local communities, legal protection, flora and fauna conservation.*

Постанова проблеми Забруднення навколишнього середовища та зміни клімату є одними з найсерйозніших глобальних викликів нашого часу. Водночас зростаючий інтерес до збереження природних ресурсів та біорізноманіття призвів до розвитку громадського екологічного руху, який відіграє важливу роль у створенні заповідних територій. Створення охоронюваних територій є необхідною умовою для захисту рідкісних екосистем і збереження природних ресурсів. Тому важливо дослідити, як громадські ініціативи сприяють цьому процесу.

Мета статті - дослідження розвитку громадського екологічного руху в контексті створення заповідних територій, а також вивчення його впливу на збереження біорізноманіття та екосистем.

Об'єкт дослідження – громадський екологічний рух та його вплив на процес створення заповідних територій.

Предмет дослідження - механізми, стратегії та ініціативи громадських екологічних організацій, спрямовані на охорону природних територій, збереження біорізноманіття та формування екологічної свідомості серед населення.

Для досягнення мети використовуються такі **методи дослідження**: аналіз літературних джерел, документальний аналіз, порівняльний аналіз, інтерв'ю з представниками екологічних організацій, а також статистичні методи для оцінки ефективності створення заповідних територій за участю громадськості.

Результати дослідження. Виникнення екологічного руху і формування його ніші в суспільстві відбувалися поступово і різнилися цілями і пріоритетами. Згідно з літературними джерелами, етапи формування екоруху відповідали тодішнім актуальним проблемам доквілля. Перше покоління екологічних проблем насамперед стосувалося використання земель, загроз для окремих представників біоти та

створення заповідних територій і їх менеджменту, споживання питної води тощо. Друге покоління проблем – це забруднення еко- і біотопів Землі – водних об'єктів, атмосферного повітря, розміщення сміття і токсичних відходів, продовження просторової експансії, що супроводжується деградацією екосистем. Третім етапом, який ми спостерігаємо і сьогодні, є тотальна глобалізація екологічних проблем – зміна клімату, руйнування озонового шару, спустелювання, втрата біорізноманіття.

Становлення екологічного руху почалося в Європі – осередку найбільшої індустріалізації, з одного боку, та скарбниці моральних і естетичних цінностей, представлених у літературі та мистецтві, – з іншого. Консервативна досі Європа зіткнулася з новою віхою у розвитку – технологічною революцією, в тому числі в аграрній сфері, і тотальною урбанізацією. Тому екорух початку ХХ століття став свого роду протидією швидкій індустріалізації і проголошував пріоритети збереження гармонії і непорушності природи. Сучасною мовою такі люди могли б називатися “біоцентристами”, “екологістами” чи “натуралістами”. Вони мали романтичний настрій щодо збереження природи і проголошували цінність природи заради самої себе. На противагу їм, у 50–60-х рр. минулого століття сформувався рух “утилітаристів”, прагматиків, які не заперечували технологічний прогрес, проте наголошували на ефективнішому використанні фізичних ресурсів Землі та створенні нових технологій їх споживання [8].

Загалом, кінець ХІХ – перша половина ХХ століття в історії еко-руху характеризується акцентом на чистому природоохоронному спрямуванні, створенні заповідних територій і збереженні мальовничих куточків Землі. В цей час створено славетні Асканію-Нову і Йосемітський національний природний парк, низку інших природоохоронних територій; започатковано еко-рухи на національному рівні. В США традиційно цей період пов'язують із ім'ям Теодора Рузвельта, президента США, який славився своєю любов'ю до природи. Цікаво, що інший Рузвельт Ф.Д. – увійшов в історію людства як людина, що вирішувала соціально-економічні проблеми шляхом екодіяльності – створенням національних парків (і доріг, що допомогло подолати безробіття та зупинити інфляцію в часи “великої депресії” 30-х років минулого століття, застосовуючи систему громадських робіт).

Другу половину ХХ і початок ХХІ століття можна назвати етапом “споживацької” екоствурбованості. Зростання населення Землі, розвиток цивілізації, доступність благ спричинили виснаження глобального ресурсного потенціалу планети і як наслідок – глобальні екологічні порушення. Охорона природи постає вже як всесвітня концепція і стосується всього людства, а не окремих його представників. Виникають міжнародні екоорганізації, наприклад, МСОП (Всесвітня спілка охорони природи / IUCN (Женева, 1948). Значними зрушеннями у цій сфері ми зобов'язані екологамнауківцям: Рейчел Карсон (“Мовчазна весна”, 1962), Жану Дорсту (“До того, як помре природа”, 1968р.), Юджину Одуму (“Основи екології”, 70-ті рр. ХХ ст.), команді Римського клубу, насамперед Медоузам (“Межі зростання”, 1972), Барі Комонеру (“Коло, що замикається”, 1974), Герману Дейлі (“За межами зростання”, 2003) тощо. З'явилися нові організації, які тепер стали всесвітньовідомими – “Грінпіс Інтернешнл” (Green Peace International, 1971), Всесвітній фонд охорони дикої природи (WWF, 1985), “пташине” (Birdlife International, друга половина ХХ ст.) та “водно-болотне” (Wetlands International, 1954) товариства тощо [8].

Основні функції екоорганізацій сьогодні – це насамперед забезпечення доступу до екологічної інформації, міжнародна співпраця щодо довкілля та стратегії

розвитку людства, налагодження зв'язків з широкою громадськістю та забезпечення впливу на процедуру та результат прийняття управлінських рішень. Серед напрямків, що опрацьовуються, пріоритетними є збереження ресурсів Землі, охорона здоров'я людини в зв'язку з довкіллям, збереження можливостей щодо “дикого життя”, екологізація діяльності та технологій. Творчість людської спільноти спромоглася також на винайдення інших, не менш корисних (чи цікавих) напрямів діяльності екоорганізацій, а саме – антиглобалізму, екофемінізму, боротьби за права тварин та екологічну справедливість [9].

Екологічне “перекроювання” суспільства торкнулося і колишнього пострадянського простору. Появі дієвого українського екоруху ми завдячуємо, як це не прикро, катастрофі на Чорнобильській АЕС. Саме вибух на атомній станції послужив поштовхом для вибуху активності громадськості у сфері охорони довкілля і розвитку громадського руху, хоча спочатку обстоювалися ідеї насамперед охорони здоров'я людини. На хвилі суспільного протесту народився “Зелений світ” – масова і до цього часу, незважаючи на політичні та психологічні колізії, авторитетна організація, з багатьма працюючими низовими колективами.

Правового статусу екологічна (тоді вже) політика набула із проголошенням незалежності України. Перші постулати цієї політики були викладені у Декларації про державний суверенітет України 1990-го року. На формулювання екополітики мав значний вплив Національний екоцентр – перша громадська організація України, зареєстрована 30 серпня 2001 року, реєстраційні папери якої довго лежали в Мін'юсті.

Виникнення громадського руху як такого є завжди проявом неповноти, недосконалості державної політики. В Україні екорух став актом непогодження із недостатністю інформації та планомірним замовчуванням фактів, з одного боку, та безконтрольним втручанням в природне довкілля, – з іншого. Досить ще й згадати, що просто громадськість Радянського Союзу не розглядалася виразником екоідей і такою, що могла б серйозно впливати на перебіг подій у житті країни (для цього були партія, комсомол, профспілки, ради і Товариство охорони природи). Проте із розбудовою демократичного суспільства стало можливим волевиявлення інтересів окремих верств громадськості і створення базису для подальшого розвитку системи впливів у сфері охорони довкілля [2].

Починаючи з 90-х років минулого століття, в Україні масово з'являються громадські екооб'єднання, яких налічується більше ніж 200 (відповідно до даних Milieukontakt Oost-Europa); за іншими джерелами – їх більше 400, чи навіть 500 – згідно з оцінками Міністерства охорони навколишнього природного середовища України. Переважаюча кількість – неурядові, як національного (їх близько 20), так і регіонального та локального рівнів. Серед відомих НУО – “Зелений світ”, НЕЦУ (Національний екологічний центр України) і його партнерські організації (“Зелена Україна”, ІНЕКО, ІА “Довкілля”, “Ойкумена / Український екологічний вісник”), Товариство охорони птахів (ТОП, але “пташиних” товариств більше), “Екоправо”, Всеукраїнська екологічна ліга тощо. Слід приділити увагу також партнерам світових екологічних організацій, які діють в Україні: Комітет підтримки довкільних програм ООН в Україні (УкрЮНЕПКОМ); готується членство Міністерства охорони навколишнього природного середовища України в Міжнародній спілці охорони природи (IUCN), НЕЦУ – партнер American Forest та член МСОП, Зелена Україна – представник Агентства Ради Європи “Натуропа” (Naturopa) в Україні. Мають своє регіональне представництво Wetlands International і партнерів – Birdlife International.

У 1995 році, після чергової реорганізації Міністерства і створення Мінекобезпеки України, на яке тоді були покладені і функції державного управління в сфері ядерної безпеки, природним чином з'явилася потреба в ширшому залученні можливостей громад і активності громадян до діяльності у довкільній сфері. Міністром Ю. Костенком було погоджено реорганізувати існуючу тоді дорадчу групу консультантів у Громадську раду при Міністерстві охорони навколишнього природного середовища України, яка стала коаліцією організацій національного рівня, що офіційно зареєстровані у Міністерстві юстиції України. Громадська Рада проводить взаємне інформування про діяльність міністерства і неурядових громадських організацій, сприяє створенню ефективно діючої мережі громадських рад.

Важливо відмітити, що третім (після проголошення демократичного суспільства та створення системи громадських рад) поштовхом до розвитку екоруху стала участь України у різноманітних міжнародних конвенціях, в тому числі й Орхуській, яка була підписана в м. Орхус, Данія 1998 року і ратифікована Україною 6 липня 1999 року. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) визначила керівні принципи участі громадськості в процесі прийняті рішень і формуванні екополітики в державі [1].

Правові надбання України свідчать також про значні поступки політичного керівництва у сфері участі громадськості у процесі прийняття рішень. На жаль, практичне втілення законодавства, незважаючи на міжнародні угоди, вимагає кращого. Немає чіткого визначення, яким чином громадськість може брати активну участь у визначенні й прийнятті рішень, відсутнє також розуміння специфіки роботи як з боку організацій, так і владних структур. На щастя, останніми роками невеликий поступ було зроблено. Наприклад, результатом діяльності Громадської Ради стало створення 24 листопада поточного року Орхуського інформаційно-тренінгового центру, що покликаний розширити інформаційні послуги із надання екоінформації населенню та створення системи екоосвіти.

Кроком четвертим стала Київська конференція міністрів довкілля 2003 року, яка дала багато можливостей щодо розвитку еко-руху. Інша річ, що ці можливості все ще залишились з різних причин нереалізованими, деякі з них вже не мають шансу реалізуватися. А деякі були певними представниками громадськості реалізовані у трохи егоїстичному вигляді, і докільню це не дуже допомогло.

Що ж далі? Попри всі можливі компроміси, в Україні більшість громадських екоорганізацій не відповідає основним критеріям неурядових західних організацій, таким як незалежність, критичність до державної політики та самодостатність, тому часто вони є заручниками іноземних або державних фондів, а отже, й їхньої політики. Це стало зрозуміло в період чергової реорганізації Мінприроди, коли голос екогромадськості не пролунав. Про це свідчить історія РЕЦ (Київ), автобан Одеса-Київ, зміна меж об'єктів ПЗФ, знищення заплав рік і захоплення берегів морів, лісоповали в Києві і АЗС серед жилих кварталів, масові браконьєрство та ігнорування екологічних вимог і здорового глузду в забудовах та відродженні мертвих атомних та гідропроектів [1].

Тож, екологічний рух в Україні все ще знаходиться в юнацькому стані і для його розвитку потрібний більший компроміс і більші зусилля обох сторін-учасників: влади і громадськості.

Висновки. Екологічний рух пройшов кілька важливих етапів, що відображають зростання усвідомлення глобальних екологічних проблем. Спочатку він зосереджувався на збереженні природних територій і ресурсів, створенні заповідних зон і боротьбі з локальними загрозами для біоти. Пізніше акцент перемістився на боротьбу з глобальними проблемами, такими як забруднення довкілля, зміна клімату і втрата біорізноманіття. Розвиток екологічного руху супроводжувався поступовим залученням більшої кількості організацій і громадських ініціатив, що сприяло не тільки збереженню природи, а й підвищенню екологічної свідомості серед широких верств населення.

Особливо важливим етапом стало формування міжнародних екологічних організацій та участь різних країн у міжнародних угодах і конвенціях, що дозволили встановити глобальні екологічні стандарти. В Україні, екологічний рух на початку був насамперед відповіддю на екологічні катастрофи, такі як Чорнобильська аварія, і з часом став важливою частиною громадського життя. Попри певні успіхи у розвитку екоорганізацій, ще існує потреба у більшій підтримці з боку держави та посиленні співпраці між громадськістю, урядом та міжнародними організаціями для ефективної боротьби з екологічними проблемами.

Список використаних джерел

1. IUCN [The World Conservation Union], 1994. Guidelines for protected area management categories. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK. URL: www.wild.org/wp.../IUCN-Protected-Area-Catagories.pdf. Access date June, 20, 2018 (дата звернення: 20.09.2024).
2. Екологічна модернізація в системі охорони атмосферного повітря в регіонах України / А.В. Степаненко та ін. Київ. 2016. 285 с.
3. Яцик А.В. Водні ресурси: використання, охорона, відтворення, управління. Київ: 2007. 360 с.
4. Нікітченко О.Ю. Конспект лекцій з дисципліни “Промислова екологія”. Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків: ХНАМГ. 2013. 164 с.
5. Яцик А.В. Екологія біорізноманіття. Підручник. Київ. 2013. 408 с.
6. Зеркалов Д.В. Проблеми екології сталого розвитку: Монографія. Київ: “Основа”. 2013. 430 с.
7. Зеленська В.А. Основи екології : Навчальний посібник. Краматорськ : ДДМА, 2011. 208 с.
8. Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник / авт.: А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, Т. Тимочко. 2 вид. Київ: 2011. 392 с.
9. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: Постанова Верховної Ради України від 05.03.1998 р. № 188/98-ВР. База даних “Законодавство України” URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188/98> (дата звернення: 20.08.2024)